

յամանի նկուտ կողմնակցութիւններ առ ժամանակ իրենց հակառակորդութիւնները մի կողմ թողնելով, միմեանց հետ միանում են իրենց ընդհանուր թշնամու գէմ: Ուրեմն եւս կատարեալ իրաւամբ կարող էն ընդունել Գեղեցիկ կարծիքն առանց ինձ հակառակու, քանի որ Գեղեցիկ յիշած յեմարական ձեռնագրութեան կողմնակիցներն իսկապէս կողմնակիցներ չեն, այլ հակառակորդներ:

Եղբայրացիներ: Պր. Սա. Մալխասեան մեր երկասիրութեան բովանդակութեան մասին չէ խոսել: Կա խաղաղացող վերջործ աշխատել և միայն մեր երկասիրութեան մէջ թերութիւններ գտնել եւ մեզ՝ անարգել մեր երկասիրութիւնը սեւաշնեկ: Սակայն, ինչպէս ընթերցողը մեր պատասխանից տեսաւ, նա չէ կարողացել իւր նպատակին հասնել, նրան չէ յաղաղել փառասիրել ցոյց տալ, որ մեր երկասիրութիւնը հին կրկնութիւնն եւ անպէտք ու անարդէք բան լինէր: Ինչ որ մեզից առաջ բանասիրութիւնը գտել էր, անչէր մեր երկասիրութեան ընթացքում բարեկեցութեամբ յիշել նշք, չէր ծածկել: Սակայն մեր գրքոյից միայն հին կրկնութիւնը չէ, այլ իւր մէջ պարունակում է նաեւ շատ, շատ նորութիւններ: Պր. Սա. Մալխասեան իբրեւ հայկաբան գտնեցող գոհութեամբ պէտք է ընդունէր մեր երկասիր. 39 գիտողութիւնը, որի մէջ ցոյց ենք առել խորհրդաւոր մի կողմէ քերականութեան սխալն եւ բացատրել ենք, թէ ինչից է առաջ եկել այդ սխալը: Բայց Պր. Սա. Մալխասեան այս եւս լուսութեան անշնունք է (այդտեղ արգէն նպատակութիւնն անպայման համաձայնութեան նշան է): Արկնում էր Պր. Մալխասեան մեր երկասիրութեան բովանդակութեան մասին չէ խոսել, կամ որովհետեւ իրեն ձեռնհաս չէ համարել նորա մասին խոսելու եւ կամ պէտք է եղբայրացիներ, որ նա մեր երկասիրութեան բովանդակութեան մասին լռելով՝ մեր բոլոր եղբայրացիներից հետ համամայնութեւն է (լուսութիւնը համամայնութեան նշան է): Երբ ստանից մեծ 5 տարի առաջ մեր, Gründung des Bagratidenreiches durch Aschot Bagratuni՝ երկասիրութիւնը լայն տեսաւ, մի սխալ հռչակ թերթում ամ «Այլ աշխատել էր ապացուցանել, որ մեր գրութեան անպէտք եւ անարժէք է, իսկ մեզ անուանել էր անկրթ, անասուն, անիշխանական, հերետիկոս եւն: Բայց այն ժամանակ, ինչպէս յիշեցինք, Պր. Սա. Մալխասեան «Մշակում» շքնարարութիւնը վերականգնեց, Երանգաւորութեւն, եւս գոհութեամբ խոսեցան մեր երկասիրութեան մասին, երեք գերմանական թերթեր եւս գոհութեամբ խոսեցան, իսկ Եղբայրան շէնթարտը քանանեանք միջնակով պատկից այն աշխատանքը, որն անարժէք, որի մէջ անկրթութիւն, անասունականութիւն, անիշխանականութիւն են հերետիկոսութիւն էին գտել: Երեւի մեր գրութեան լինելը վիճակուած է միշտ երկու միմեանց հակառակ քննադատութեանց հանդիպել: Յուսանք, որ հիմայ եւս շքնարարութիւնը, որ Պր. Սա. Մալխասեան անուանակ է արել, պէտք է դարձեալ կանգնուի: Դիմում ենք խորհրդացու եւ Փառասիր պատմութիւններով

գրադուած հմուտ անձանց. նոցա բարոյական պարտականութիւնն է շքնարարութեան կանգնելու նպատակ:

Տիդիս, 16 Մայիսի 1899 ամի:

Յ. ԴԱՂԱՍԵԱՆ

Ք Ղ Թ Ա Վ Յ Ո Ւ Թ Ի Ն

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՎ ՄԱՆՈՒՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գրականութիւնն եւ մանաւանդ անոր մասնագիտական ծիւղերը, միշտ պէտք ունին հանրական քաջալերութեան: Մեր մէջը դեռ շատ հազուագիւտ են այնպիսի գրագետներ որոնք մի միայն իրենց գրչին արդիւններով կարենան փոքր ի շատեւ ապահով ապրուստ անենալ: Այս պարագան զգալի է մանաւանդ մասնագիտական գրութեանը պարագայով գրագետներուն համար, որոնք նոյն իսկ մեզմէ անհամամաս աւելի զարգացած եւ հարուստ ազգերուն մէջ ալ միշտ կարօտ են եղած եւ են՝ կողմնակի նիւթակի միջոցներու: Հստակագործ լաւագոյն վիճակ ունին երգչուհիներ եւ մաստաւոր ալ վիպական գրութեանը հեղինակները, վասն զի ասոնք՝ ընթերցողներու աւելի մեծ շրջան անին կամ՝ իրենց գրութեանը ունի շատ արարածութիւն կը գտնեն: — Մեր պարագրական մամուլը՝ դեռ եւս կը շարունակէ ամբողջ իր մէջ արդէ գրականութեան ամենամեծ արդիւնաբերութիւնը՝ եթէ կրնանք այս բառը գործածել ներկայ դեպքին մէջ. օրագրական շրջանէն դուրս շատ քիչ գրագետներ ունինք խաղաղութեւն ընկերայինութեան նիւթ ուսուցիչ, եւ նոյն իսկ այս քիչերն ալ մի միայն մասնագրական ծիւղին չեն նուիրուած այլ իրենց ուրիշ առօրեայ զբաղմունքն ունին, որով իրենց ապրուստը կը հայնային: — Առստի որպէս զի գրականութիւնը լուրջ հիմանց վրայ դրուի եւ ապահով կերպով զարգանայ, անհրաժեշտ է հարգել տեսչական կազմակերպել զանազան ձեւերու տակ՝ ըստ պարագայից: Եղած են ի սկզբանէ անստի մասնաւոր անձինք, յատուկ բարերարներ, որոնք չէին խնայել նաեւ առատաձեռն օգնութիւն մատուցանել իրենց յարգած այս կամ այն գրագիտին, եւ կամ իրենց ծախքով հրատարակած են այս կամ այն գիրքը: — Սակայն բաց անկէ որ այս օժանդակութիւնը կը տրուէր շատ անգամ առանց որ եւ է գիտակցութեան, այլ միայն բարեկամին կամ

միջնորդին խնդիրը յարգելու համար՝ այս եւս պէտք ենք ի նկատի առնենայ, որ անհասարական նպատակը պարզապէս երեւոյթ է, եւ այս պատճառով ալ տարակուսական ու տարուբերմանց ենթակայ: Այստեղ անհասարակ անձնական կամքն եւ գործողը, որ շատ դժբաւ կարող է փոխուիլ եւ կամ ալլ եւս չգործել: Գրականութիւնը յոռափայտելու համար աւելի հաստատուն եւ աւելի տեւողական միջոցներ են հարկաւոր: — Այս հաստատութիւնը կրնար երեւան գալ միայն այն ժամանակ՝ երբ օժանդակութիւնն առնալով իմանի չընդունի բարձրանալով մտներ հասարակական պարզութեան չընկնէ: — Այս վերին ձեւին օգնութիւնն է միայն, որ փոքր ի շատեւ երաշխաւորութիւն կ'ընծայէ օրհանգիստին: Գալով բուն՝ օգնութեան եղանակին, այս՝ նպատակ գործը՝ պէտք է ամփոփէր հետեւեալ երեք կէտերը:

Ա. Բարեւոյթն հեղինակաց կամ առ հասարակ գրական անձանց անտեսական վիճակը՝ դրամական միջոցներ տալով իրենց, միանալով կամ որոշ թոշակի ձեւով:

Բ. Յատկացնել անձնութիւնի գումարներ՝ մատենագրութեան որ եւ է ճիւղին վերաբերեալ գրութեան ժերնալուն ոյժ տալու համար:

Գ. Գնել եւ սեպհական միջոցներով հրատարակել՝ այն գրագէտներու գրութեան, որոնք կարօտ են նիւթական օգնութեան:

Այս երեք կէտերն ալ գործադրելու համար՝ հարկաւոր էր կանոնադրապէս կազմակերպուած հասարակական օգնութիւն. իսկ այս օգնութիւնն ազանցելու համար հարկաւոր էր յատուկ «նպաստամատոյց գումարներ» և Այսպիսի «նպաստամատոյց գումարներ» վերջին տարիներս՝ կամ՝ մասնաւոր անձանց նուիրատուութեան մը միջոցներով՝ արդէս սկսած են երեւան գալ ասպարէզի վրայ, եւ գործադրութիւն առնուել Ռուսահայոց մէջ: Եւ մէք՝ «Հանդիս» միջոցաւ կը ջանաւոր հետզհետեւ ծանօթացնեն այս յատուկ գումարներն՝ անոնց պատմութիւնն եւ գործադրութեան պայմանները:

Ա.

«Աթլետ-Նուարեանց Գրականութեան»:

1892ին Մոսկուայի մայր հասարակութիւնը անեց ծանօթ հայ ճակատագրաւ եւ քերթող Սմբատ Զահազիզի գրական գործունեութեան յորեքները, եւ ի պատիւ նոյն տնտեսման

թեան ժողովարարութեամբ հանգանակեցաւ 7000 (եօթն հազար) ռուբլի շափ գումար մը, Նուիրատուներուն նպատակն էր՝ այս գումարով հիմ դնել զրամագրի մը, որ արգային հաստատութեան մը ձեռք գործադրելով՝ իր տոկոսիցով նիւթական նպաստ հասցընէ հայ կարօտեալ գրագէտներուն: — Այս նպատակի համար ալ միջնորդութիւն եղաւ կառավարութեան առջեւ, յատուկ ընկերութիւն մը կազմելու: Գաղափարը նոր չէր. թէ Մոսկուայի եւ թէ Տիֆլիսի գրական շրջաններուն մէջ ջանքեր կը կատարուէին այն ուղղութեամբ, որ որ յառաջ որոշ կազմակերպութիւն մ'առնու: Սակայն չորս տարի անցաւ յորեքներն օրէն, եւ դեռ ոչ մի ընկերութիւն կրցաւ կազմուիլ, կամ մասնաւոր պատշաճաւոր իշխանութեան կողմէն հաստատութիւն գտնել. եւ այսպէս՝ վերջիշեալ գումարը կը մնար անբեր, առանց գործադրութեան: Այն միջոցին՝ այսինքն 1896 Գեկտեմբերի 11ին, Կովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութեան խորհուրդն նկատելով, որ այն ջանքերն ի զուրկ մնան թէ հիստիս եւ թէ հարաւ, եւ միւս կողմէն՝ Բարեգ. Ընկերութիւնն իր Կանոնադրութեան զօրութեամբ՝ իրաւունք ունէր կատարելու ինչ որ պիտի կատարէր Զորագրութեան ընկերութիւնը՝ դիմեց պ. Զահազիզին՝ առաջարկելով, որ վերջիշեալ գումարը յանձնէ Բարեգործ. Ընկերութեան, մի եւ նոյն նպատակին ծառայելու պայմանով՝ փոխանակ սպասելու, որ առանձին նոր ընկերութիւն մը հիմնուի: — Գ. Զահազիզ պատասխանեց խորհրդին, թէ ինք իր կողմէն՝ սկզբունքով կ'ընդունէր առաջարկութիւնը, բայց մի եւ նոյն ժամանակ բարոյական պարագը կը համարէր ասորի մի եւս սպասել, որ գուցէ յաջորդ Մոսկուայի մէջ հաստատուի մտադրութեան ձեւով նոր ընկերութիւն մը: — Սակայն այս մի տարին ալ պարզապէս նախկին չորս տարինեւ թիւն աւելցնելու պիտի ծառայէր, ուստի վերջապէս, պ. Զահազիզ համազուելով, որ այլ եւս աւելորդ էր յետաձգել այս խնդիրը 1898 փետրուարի 10ին դրած նամակով վերջնականապէս կը յայտնէր թէ ինք համաձայն էր կատարելապէս եւ պարտաւոր էր՝ ժողովութեան գումարը դնել Ընկերութեան կարգադրութեան աակ: Այս հաստատական պատասխանի վրայ՝ խորհուրդն անմիջապէս բանակցութեան մտաւ պ. Զահազիզի հետ եւ Մարտ ամսին՝ արդէս որոշուած էին երկուստեք, գումարի յանձնման եւ գործադրութեան բոլոր պայմաններն, որոնք հետեւեալներն են:

1. Պ. Սմայտ Շահազիզէն ստացուելիք (այսմ ստացուած) յորեմինական գումարը, նշմարեալ եւ իջեւ ապագային նոյն նպատակով նոր գումարներ ալ ստացուին, պիտի կազմեն Անձնեմիւսիէի Գումար Բարեգ. Ընկերութեան հըսկողութեան տակ:

2. Վերոյիշեալ անձնեմիւսիէի գումարին տոկոսներ՝ տարւի տարի պիտի բաժնուի հայ կարօտ գորգէաններուն, ըստ հայեցողութեան եւ որոշման Բարեգ. Ընկերութեան խորհրդին՝ ի Տփլիս, որ այս մասին կանխաւ պիտի խորհրդալից ձեռնհաս անձանց հետ:

3. Ամէն տարւոյ վերջը խորհուրդը պիտի հրատարակէ թէ անձնեմիւսիէի գումարին եւ թէ նպատաներուն գործածութեան հաշիւը:

4. Եթէ երբ եւ իցէ «Ուովկասի Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը, գաղարի կամ խափանութիւն, իշխեալ մայր գումարը՝ Ընկերութեան կանոնադրութեան § 50ին համաձայն պիտի յանձնուի Տփլիսի Ներսիսեան Դպրանոցին կամ ավագային ուրիշ հաստատութիւններէն մէկուն, այնտեղ ալ իր սկզբնական յառաք նպատակին ծառայելու պայմանով:

Այս համաձայն պայմանագիրը փոխադարձ հաւանութիւն գտնելէն ետքը, պ. Շահազիզ ուղարկէ ի Տփլիս նոյն տարւոյ այսինքն 1898ի Մարտի 10ին իր թովը գտնուած յորեմինական գումարը, որ տոկոսով միասին հասնի իր արդէն 7949 ռուբլի: Բանաստեղծին իր կողմէն աւելցուցեր էր 51 ռուբլի. եւ այս կերպով Բարեգ. Ընկերութիւնն իրեն հիմնական գրամագուլի կը ստանար 8000 ռուբլի: Ասկից զատ յարգելի պ. Շահազիզը՝ նկատելով, որ տարի մի ի զուր մնացեր էր այս գումարը, բարեխղճութեամբ հարկ համարել էր ուղարկել նաեւ իր կողմէն, մի տարւոյ՝ այսինքն 1897ի տոկոսը՝ 350 ռուբլի, որ անմիջապէս գործագրութեան պիտի տուկապ ըլլար:

Գործն այսպէս կարգադրելէն վերջը կը մնար որոշել թէ ինչ անուն պէտք էր առն այն նպատամարցոյց անձնեմիւսիէի գումարին: Բարեգ. Ընկերութիւնն ի պատիւ յորեմիւսիէի որոշեր էր կոչել — «Գրեմիսի Գումար»՝ Ս. Ընդիւն, բայց բանաստեղծ — մանկավարժը հրաժարեցաւ այս անուանէն, եւ յատկապէս ինչորեք, որ անպատճառ պահպանուի իր կանխապէս յայտնած բաղձանքն եւ անուանուի՝ «Աքիւսի — Նաղարեան»

Գրեմիսի Գումար, ի յիշատակ Ռուսահայոց նորագոյն գրականութեան այս երկու հիմնադիրներուն: — Պ. Շահազիզի բաղձանքը կատարուեցաւ եւ այս նպատատամարցոյց գումարը պաշտօնապէս կողոնեցաւ իր առաջարկած ձեւով:

Իրաւամբ նշմարելի էին ոչ սակաւ անձինք, թէ «գրականութեան ֆոնդ», գաղափարն ապարդիւն պիտի չմնայ ռուսահայ հասարակութեան մէջ. եւ իրք այնուհետեւ ուրիշ գումար մի եւս — թէեւ դեռ շատ փոքր — էր ստացուած է: Առաջին քայլն առնող Գումի ծովեղէնայ քաղաքին քանի մի Հայերն էին, որոնք՝ «Մշակ», լրագրին միջոցաւ ուղարկեր էին — 38 ռուբլ. 65 կոպ.:

«Գումար», արդէն սկսած է գործել: Բարեգ. Ընկերութիւնն անցեալ 1898 տարին ծախեց 350 ռուբլին, այն, որ պ. Շահազիզն էր ուղարկել իրեն տոկոս 1897ի իսկ այս տարի Բարեգ. Ընկերութեան նախահաշուին համաձայն մուտք կը սպասուի:

1898ի տոկոսը ռուբլ. 321.96
1899ի " " 500. — = ռուբ. 821.96
Ասկից պիտի հանուի պետական տուրք " " 25. —
որով կը մնայ գործադրելի՝ " " ռուբ. 796.96

Այս գումարը մեծ չէ անշուշտ՝ ի նկատի ունենալով այն ընդհանուր կարօտութիւնն, որ կը տիրէ արագէտներու շրջանին մէջ, բայց եթէ անոնցմէ 2ին կամ 3ին ալ, մանաւանդ ընտանիքով ծանրաբեռնուածներուն՝ դրամական օգնութիւն հասցընէ, դարձեալ զգալի օգուտ տուած կը ընի:

Որչափ մեղ յայտնի է, «Ամբողման-Նաղարեան», Գումար մեր մէջ միակ հասարակական նպատատամարցոյց գումարն է, որ երկթականապէս կ'օգնէ բոլոր դատաւարներին, առանց փոխադրածաբար գրական աշխատութիւն կամ այլ փոխարինութիւն պահանջելու:

Տփլիս, 21/5 Փետր. 1899:

Վ. ՏԻՆՈՒՄՍԿԻ

ՅԵՐԵՐԱՅԻՄ

ՆՈՐ ՀՐԵՏՈՐԻԱԿՈՒԹԻՒՆԷ

45. ԱՆԷՍՏՈՒՆԻ ԺԱՅՈՒՆԻՆ, Բանաստեղծութիւններ (1892—1898): Բ. Հատոր: Հրատարակութիւն Աւետիս Պողոսեանի: Մոսկուա, տպ. Ջ. Բարսիլուկանի 1898, Խ՝ 489 շէք: Գինն է՝ 1 ռուբլ.:

1. Գումար, որ այսմ շատ գործածակն է Ռուսահայոց մէջ, երբայկան բառ է եւ ռուսերէնի միջոցով փոխ առնուած (Fonds, Фонд), կը նշանակէ Հիմնական գումար: